

U.-Né Kaszás Marianne

Életrajz

A mozgásában igen erősen korlátozott, három nyelven perfektül beszélő, szellemileg nagyon friss, de elég depressziós, 83 éves hölgy 12 évvel fiatalabb férjével él kettesben a Városligethez közel. A férfi 19 éve súlyos szívbeteg, szívbillentyűcserét végeztek nála, pár éve pedig agyérögörce volt. Kedvenc társukat, egy vizslát nemrég kellett elaltatni, azóta még magányosabbak ők ketten – egyikük az egyik, másikuk a másik szobában tölti napjait, sokat olvasva, tévézve. Az ebédet hozzák, gondozónő is jár, meg hetenként takarítónő. Abban a reményben költöztek 5 éve ide a város másik feléből, hogy néhány házzal odébb lakó unokájukkal többet találkozhatnak. Nem így történt. Naponta egy barátnőjük látogatja őket.

1921. június 29-én születtem Budapesten, középpolgári családban.

A szüleim: édesapám cégvezető volt egészen a zsidótörvényig [lásd: zsidótörvények Magyarországon]. Utána önállósította magát, és egy úgynevezett hószigetelő vállalatot nyitott az 1938-as évben, és ezt csinálta egészen addig, amíg 1944-ben el nem hurcolták. Édesanyámmal rossz volt a kapcsolatom, ő kezdettől fogva agyi problémákkal élt, úgyhogy engem gyűlölt. Én voltam az egyetlen gyerek. Apám imádott, anyám gyűlölt, ez volt körülbelül a kép. Volt egy csodálatos nagyanyám, az anyám anyja, aki anyám helyett is imádott, mert mindig azt mondta, hogy nekem kétszeres szeretetre van szükségem.

Anyai nagyanyámat Waizen Jánosnének hívták, született Heimler Irén. Heten voltak testvérek, és szombathelyiek voltak. A dédnagyapám, akit sose ismertem, nagyon gazdag gyáros, úgynevezett első család volt Szombathelyen [Vas vm.]. Szóval ők voltak a legnagyobb tiszteletnek örvendő és leggazdagabb család Szombathelyen. Nagyanyámnak hat nővére volt. A nagyanyám és még három nővére jött aztán Budapestre. Itt mentek férjhez, mindegyik igen jó körülmények között.

Elsőként nagyanyám maradt özvegyen. A nagyapámat nem is ismertem. Bankigazgató volt, és a Hold utcában laktak egy hatalmas lakásban. Amikor nagyanyám megözvegyült, átköltözött a Liszt Ferenc térre, ahol halála napjáig, kilencvenéves koráig élt. Rendkívül talpraesett volt, nagyon hamar megtalálta a helyét, ötvenöt éves korában egy számára teljesen új hivatást kezdett el: panziókat bérelt. Először Svájcban, St. Moritzban, ahová mindig elvitt engem és a kis unokahúgomat, az anyám húgának a kislányát. Két évig teljes nyáron át St. Moritzban nyaraltunk. Utána ő továbbment San Remóba, Franciaországba. Amíg lehetett zsidónak külföldön ilyen csinálni, addig csinálta. Később Balatonvilágosra tette át a székhelyét, az egyik nővérével ott vezetett panziót. Nagyon érdekes hely volt. Akkori ismert színészek találkozóhelye: Mezey Mária, Básti Lajos, Latabárék [Mezey Mária (1909–1983) – színésznő. 1944-ben, a német megszállás alatt nem

vállalt fellépést. 1958-tól a Madách, 1964-től a Nemzeti Színház tagja; Básti Lajos (1911–1977) – 1937-ben szerződött a Vígszínházba, ahol a zsidótörvények miatt 1939–40-ben már alig kapott szerepet. 1941 tavaszától a háború végéig nem szerepelhetett színpadon. 1945 őszén a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek haláláig tagja maradt; Latabárok – a színészdinasztia kilenc tagját tartja számon a magyar színháztörténet. A legemlékezetesebb színészi pályafutás id. Latabár Árpád (1878–1951) és fiai, ifj. Latabár Árpád (1903–1961) és Latabár Kálmán (1902–1970) nevéhez fűződik. – A szerk.]. Ezek mindig ott nyaraltak. És én borzasztó sok élményt szereztem ezáltal. Tizenöt-tizebhat éves koromig tartott ez az állapot.

Nagyanyám nővéreiről valamit. Hermin néni egy Réthy József nevezetű emberhez ment hozzá. Első világháborús zsidó tábornok volt. Nagyon jó anyagi körülmények között éltek. Volt egy lányuk, Réthy Zsuzsa, aki báró Hazay Miklóshoz ment feleségül. Ők aztán kimentek Bécsbe. Ott is halt meg mind a kettő.

Frida néni egy Endrei nevű ember felesége lett. Frida néni volt az, akivel együtt vezette a panziót. Frida néni lánya, Margit férjhez ment a híres Bródy Istvánhoz, a Magyar Színház igazgatójához, akit úgy neveztek akkoriban, hogy a szivaros Bródy Pista. Valamilyen retyerutya rokonságban voltak a Hunyady Sándorékkal, Bródy Sándorékkal [Bródy István (1882–1941) – rendező, színházigazgató, számos színházban volt rendező, 1929-ben szeptembertől novemberig volt a Magyar Színház művészeti vezetője. Bródy Sándor (1863–1924) – író, újságíró, szerkesztő; fia Hunyady Sándor (1890–1942) – író. – A szerk.]. Margit nagynéném lánya, Bródy Juci is egy báróhoz ment hozzá, báró Hollay Sándorhoz. Ezek mind zsidók voltak egyébként. Ők a hollandiai Eidhovenbe mentek, és ott éltek.

A harmadik testvére, aki idejött [Budapestre], Margit fiatalabb volt nagyanyámnál. Vecsey Györgynének hívták, kicsit hóbortos volt. Volt egy gyönyörű fia, a Géza, ők nagyon hamar elmentek Angliába, és haláláig Londonban élt.

A Szombathelyen maradt nővéreit [Schwartz Bertalanné, szül: Heimler Ilona; Schleiffer Pálné, szül. Heimler Riza; Wolf Ernőné, szül. Heimler Olga] és azok leszármazottait, szám szerint tizenhetet, Auschwitzba deportálták. Egyetlenegy se jött vissza. A legidősebb a hetvenéves Olga néni volt, a legkisebb három éves volt, a Marika. Schwartz Berci bácsit, aki Szombathely első orvosa volt, még ott, helyben, a vagonban lőttek agyon, azt hiszem, mert azok voltak a legszörnyűbbek, az ottani csendőrség, ott, Nyugat-Magyarországon. A lánya, Gabi éppen szülés előtt állt, és az édesapja segíteni akart neki, és mind a kettőt ott, helyben agyonlőtték. Úgyhogy ők már ki se mentek [Van arra utaló információ, hogy Schwartz Bertalan nem akkor halt meg, hanem később, az auschwitz vagy talán a buchenwaldi koncentrációs táborban. Lásd Szántóné Balázs Edit főiskolai docens előadását egy névkon családról, a „Heimler család” címmel. Olvasható: or-zse.hu/resp/balazsedit-heimlercsalad-mtud2004.htm – A szerk.].

A nagyanyám kilencvenéves koráig tökéletes szellemi frissességben élt. Öt nyelven beszélt, bridzselt, kötött, horgolt – csak teljesen süket volt. De valami tökéletes agya volt, és egészen nyolcvanhat éves koráig röpködött. Hol a húgához Londonba, hol másik rokonhoz Hollandiába. Én soha nem voltam senkinél, mert anyukám mindenhol eláztatott, mindenhol azt mondta, hogy neki egy gonosz, kegyetlen lánya van. Nem is hívtak meg sehova.

Az édesapámékról csak nagyon hézagosan tudok. Apai nagyapámat egyáltalán nem ismertem, csak azt tudom, hogy Kapolcson [Akkoriban Zala vm.-ben lévő kisközség, 1891-ben 1200 főnyi lakossal. – A szerk.] éltek, és az apai nagyapám volt az egyetlen zsidó bíró Magyarországon. Tehát Kapolcs bírója volt. Krausz Bélának hívták. Igen. Apám magyarosított aztán Kaszásra. Ennyit tudok, többet nem.

Az apai nagyanyám nagyon idős volt, kicsi voltam még, amikor meghalt, úgyhogy alig ismertem. Ők Tapolcán éltek [Tapolca – nagyközség volt Zala vm.-ben, 1891-ben 5800 lakossal, járási székhely, a veszprémi püspök balatonmelléki uradalmainak központja. – A szerk.]. Róluk többet nem tudok. Csak annyit, hogy az apai nagyanyámnak volt egy testvére, Lujza néni, Kozma Lajosné. A Falkman utcában, itt, a Rózsadombon volt villájuk. Ezt Lili lánya örökölte, majd az unokája, Kozma Tamás, aki velem egyidős volt, és néhány éve halt meg. Az Állami Számvevőszéknél volt jogász főtanácsos, vagy mit tudom én, valami ilyesmi.

Édesapám Kaszás István. Nagyon régen, még jóval a házasságkötése előtt magyarosított. Kapolcson született 1881-ben. Sümegen járt középiskolába [Sümeg – járásszékhely nagyközség volt, akkoriban Zala vm.-ben, 1891-ben 5400, 1920-ban 5300 főnyi lakossal; Sümegen reáliskola volt. – A szerk.], Keszthelyen végezte az agráregyetemet és utána Budapestre nősült [Keszthely – a század első évtizedeiben közigazgatási besorolása szerint még nagyközség, de járási székhely Zala megyében. Lakosainak száma 1910-ben 7500 fő volt. Számos közhivatala, iskolája és egyéb közintézménye volt. – A szerk.]. 1920-ban feleségül vette anyámat, akinek a lányneve Waizen Ella. Én 1921-ben születtem, egyedüli gyerek voltam egy nagyon jómódú középpolgári családban.

Apámnak három fivére volt. Géza építésmérnök volt, korán meghalt tbc-ben, még jóval a holokauszt előtt. Lánya, Klári Amerikába ment férjhez. Ernő Budapesten volt terménykereskedő, és 1944-ben halt meg Bécsújhelyen. Feleségének, Renée-nek Pesten bridzsszalónja volt, volt két gyermekük, Béla és Zsuzsa. Emil Tapolcán volt gazdálkodó, innen hurcolták el. Egyik lánya, Bözsi Székesfehérvárott élt, innen vitték el. Másik lánya, Zsuzsa túlélte a deportálást, és Ausztriában ment férjhez.

Szüleim világéletükben az Újlipótvárosban laktak. Amikor megszülettem, akkor az Ügynök utcában [ma Kresz Géza utca]. Hatéves koromban átköltöztünk a Sziget utcába [most Radnóti Miklós utca], és ott laktunk tizenhat éves koromig. Onnan átköltöztünk a Tátra utca 21-be, egy akkor épült ultramodern, központi fűtéses, háromszoba-hallos lakásba.

Mindig volt személyzet, mellettem pedig fräulein [német nevelőnő]. Egészen tízéves koromig volt ilyen úgynevezett fräuleinom, Ausztriából, innen-onnan. Apám rengeteget dolgozott. Anyám soha. Háztartásbeli volt, de mindig volt szakácsnő, aki hát ilyen mindenes volt, de nagyon magas fokon. Persze volt külön mosónő is. A fräuleinnek csak az volt a dolga, hogy velem foglalkozzon. De ezekre már csak halványan emlékszem. Mindig mondták, hogy nekem milyen szociális érzékem van. Ugyanis anyám soha nem adott háztartási alkalmazottnak szabadnapot, mondván, minek menjen az a nő pihenni. Én meg mindig falaztam neki, hogy elmeheessen, hogy találkozhasson ő is a barátaival. Szóval bennem akkor már ilyenek mozogtak.

Anyám sose foglalkozott velem. Furcsa dolgai voltak. Egészen kiskoromban rendezett nekem zsúrt, mert nagyon adott a külsőségekre. Meghívott gyerekeket, akik hoztak nekem ajándékcsokoládét, amit ő az utolsó szemig elzárt a szekrényébe, és mind megette. A háztartási alkalmazottak adtak

titokban enni, mert nem akart enni adni. Például téliszalámi volt otthon, de nem adott belőle, hanem megdörzsölte a kenyeret téliszalámmal, és azt a darab kenyeret adta nekem, aminek téliszalámiszaga volt. Utált, mert nem akart engem. Apám akart nagyon, és ő szeretett is, de ezekről a dolgokról nem tudott, mert én soha nem meséltem neki. Nem árulkodtam. Nem akartam apámnak fájdalmat okozni.

Tulajdonképpen jól éltek, de anyám mindig egy mésalliance-nak [rangon alul kötött házasság] tartotta a házasságát, hogy ő egy paraszthoz ment hozzá, mert apám ugye vidékről származott, és anyám sznob volt. Például, amikor kimentünk a nagyanyámhoz nyaralni, akkor harminckét felgombolós kis szoknyácskás ruhát csináltatott nekem, mert arra nagyon adott, hogy hogy nézek ki. Viszont ha például bridzsvendégek voltak nálunk – a mai napig emlékszem, olyan négy-öt éves lehettem –, megcsinálta, hogy elment mellettem, belecsípett a combomba, és megcsavarta. Ez iszonyúan fájt, és nagyot ordítottam. Erre: „Mi van, kislányom? Ki bántott?” Szóval ilyen beteges dolgai voltak.

Na meg nem kelt föl az ágyából. Sajnos, olyanokat kell mondanom, amit szégyellek: nem szeretett mosakodni. Apám olyan volt, mint egy mosómedve, folyton fürdött. Én hála isten, ezt tőle örököltem. Ez is egy ilyen elmebajos dolog volt, hogy imádta, hogyha hetekig nem fürdött. Valami szörnyű volt!

Apáméknak színházbérleteik voltak, színházba jártak. Meg bridzselni jártak. Különböző kávéházakban voltak ilyen bridzsszalonok. Rendszeres társaságuk volt, akikkel bridzseltek, és színházba jártak. Apám minden télen két hétre elment Abbáziába. Nyáron mi nyaraltunk. Ez járt neki, mert egész évben dolgozott, és hát amikor a család nyaralni ment a Balatonra, akkor ő oda legföljebb csak a hétvégeken jöhetett. Svájcba, oda nem is jött egyáltalán. Szóval, apám telente nyaralt, akkor mi itthon voltunk.

Apám éjjel-nappal dolgozott, hogy eltartsa a családot. Engem taníttattak, mindig voltak különóráim, külön franciára jártam, külön angolra jártam, németre nem kellett, mert azt nagyon tudtam. Külön tornára jártam egészen pici gyerekkoromtól. Apám az utolsó percig dolgozott. Amikor a Tátra utcába költöztünk, akkor már nehezebb volt, mert hát akkor már zsidótörvény volt. De valahogy mindig tartottuk a színvonalat. Nem tudom, hogy csinálták, de mindig járhattam a különóráimra.

Volt egy nagyon nagy szenvedélyem is: kórusban énekeltem, az Ádám Jenő vezette kórusban [Ádám Jenő (1896–1982) – zeneszerző, karmester, pedagógus, 1929–1959 között a zeneművészeti főiskola tanára, énekkarának vezetője. – A szerk.]. Utána Lichtenberg Emilhez jártam, aki egy rendkívül híres karnagy volt, ő vezette a Budapesti Ének- és Zenekar Egyesületet. Teljesen ingyen énekeltünk Händelt, Bachot, csodálatos, ez nekem nagyon nagy élmény volt 20–22 éves koromig. A Zeneakadémián is fölléptünk a kórusral. Közben zongorázni is tanultam. Jártam az úgynevezett Fodor Zeneiskolába, elég tehetséges is voltam, de nagyon untam a gyakorlást, és abbahagytam [Fodor Ernő (1878–1944) – zenepedagógus, zongoraművész. 1903-ban alapította híressé vált zeneiskoláját, melyben neves tanárok vezetésével (1927–1943 között itt oktatott pl. Kadosa Pál is) öt tanszakon folyt az oktatás (itt indult a hazai cimbalomoktatás is). – A szerk.].

A nagyszüleim közül senki nem volt vallásos. Senki nem tartott semmit. A nagyanyám szombathelyi nővérei sem tartották a vallást, soha semmiféle vallási ünnepet nem tartottak.

Egyedül a nagynéném, anyám húga tartotta a vallást. Hallatlanul értelmes nő volt, művészettörténetet végzett akkor, amikor nők még nem nagyon jártak egyetemre. Férjhez ment egy Grósz Nándor nevű úrhoz, aki rendkívül vallásos volt, ő volt a XI. kerületi rasekol, vagyis hitközségi elnök. Ők kóser háztartást vezettek, tartottak minden ünnepet. Apámmal egyedül széderestére [lásd: nagyünnepek, széder] voltunk ott hivatalosak. Ez volt az egyetlen, amire amíg apám élt, és amíg ezeket meg lehetett tartani, elmentünk. Budán laktak, a Horthy Miklós téren [ma Móricz Zsigmond körtér]. Oda jártunk széderestét tartani, és ez nekünk nagyon mulatságos volt, mert ott eldugták a maceszt, és keresni kellett. A széderestéken kívül soha semmi, templomba sem járt senki a szűkebb családomból. Apám, anyám, senki nem volt templomba járó, a nagyanyám se. Én meg pláne nem. Grószéknak volt egy lányuk, aki nekem unokahúgom volt, és imádtuk egymást. Gyakran volt nálunk. Például mi karácsonyt tartottunk, tehát volt karácsonyfa, rendes karácsonyeste, de például Hanukát nem tartottunk [lásd nagyünnepek, Hanuka]. És a kishúgom mindig hozzánk jött, amikor iskolai szünet volt, ott aludt, és ott töltötte a karácsonyt.

Hittanra jártam, de amikor lehetett, ellógtam róla. Csak az iskolai kötelező hittanórákra jártam, sehova máshova nem.

Az óvoda az egy perc volt, és nem emlékszem rá. De az iskola... Volt a Fillér utcában egy angol magánlempi, ahol angolul folyt a tanítás. Ott végeztem az első osztályt hatéves koromban, de akkor már tudtam angolul. Az egy olyan iskola volt, hogy autóval jöttek a gyerekekért, és azzal is vitték őket haza. Ezt az iskola nyújtotta. Biztos nagyon drága volt, mert egy év után már nem is jártam oda. De amíg odajártam, addig csodálatos dolgokra emlékszem. Például színielőadás volt, a gyerekek adták elő a Csipkerózsikát, és én voltam a Csipkerózsika. Hosszú, szőke loknijaim voltak, amik mindig bosszúságot okoztak nekem, mert estére mindig felcsavarták drótokra, és fájt éjszaka.

A második elemibe már egy közönséges iskolába jártam, nem emlékszem, hol volt. A harmadik elemibe megint máshova, a Deák térre, az evangélikus iskolába. Negyedik elemibe pedig a Sziget utcai [ma Radnóti Miklós utca] elemibe jártam.

A négy elemi után az Andrássy úti Mária Terézia Gimnáziumba mentem, ahová végig jártam. Közepes tanuló voltam. Utáltam iskolába járni, meg kell mondanom. Bizonyos tantárgyakat nagyon szerettem, de például a matematikához tökéletesen idióta voltam. Főleg a humán tárgyakat szerettem, azokból voltam jó. A tanáraink közül nemigen óhajtok senkit kiemelni, mert ezek mind később rettenetes jobboldaliak lettek. Egyetlenegy tanárom volt, éppen az utált tantárgy tanára, a matematikatanárom, a Gyertyánffy Ernő bácsi, aki imádott, és ezért soha nem buktatott meg, pedig nem tudtam semmit. Az osztályfőnökömet úgy hívták, hogy Kenyeresné Főzmájer Etelka, aki aztán állítólag főnyilas lett a későbbiekben. Gyorsírára és történelemre dr. Krúdy Mária tanított, Krúdy Gyula lánya [Dr. Krúdy Mária (1907–1973) 1933–1941 között volt az Állami Mária Terézia Leánygimnázium tanára. – A szerk.]. Németre egy W. Vilma nevű porosz nő tanított, legalább 50-es lába volt, az irtó ellenszenves volt, és amikor mi már végeztünk, 1939 után kiderült, hogy igencsak nyilas érzelmű. A hittantanárom, Kóbi bácsi, Schwartz Jakab nagyon jó barátságban volt a katolikus tiszivel [tisztelendő]. Volt ott egy különleges afférom: a református tisztelendőnek nagyon tetszettem, és egyfolytában főzött, hogy menjek el hozzá, mert különböző érdekes református dolgokat akar a lakásán megmutatni. Ő is a Tátra utcában lakott, csak följebb. De én valahogy mindig ellenálltam. Nagyon szép lány voltam akkoriban, 16 éves koromban, és őt ez nem hagyta nyugton. Aztán ki is rúgták, mert több ilyen ügye volt. Tornából mindig föl voltam mentve, holott

külön tornára jártam. Kézimunkában rettentő ügyetlen voltam, ma sem tudok semmit megcsinálni. Viszont kitűnő voltam a nyelvekben, kitűnő voltam gyorsírásban, történelemben, általában a humán tárgyakban.

Érettségi után a zsidótörvény miatt nem folytathattam tovább a tanulmányaimat, de beiratkoztam a Notre-Dame de Sion nevű, francia apácák által vezetett intézetbe [A Notre Dame de Sion 1842-ben alapított apácarend. Az alapító eszméje a keresztény és zsidó vallás kölcsönös megismerése és az egymás hite iránti tisztelet elősegítése volt. – A szerk.], aminek volt egy bejáró tagozata az Andrássy úton, ahova rajtam kívül csak arisztokraták jártak. Szóval nagyon drága iskola volt, ahol fantasztikusan szigorú apácák tanítottak, és magas volt a követelmény, aminek én megfeleltem. Az iskola kétéves volt, és a végén kaptunk egy nyelvmesteri diplomát, ami azonos volt az egyetemi végzettséggel. Tehát ezt végeztem.

Utána még jártam egy idegen nyelvű magán gyorsíróiskolába a Kossuth Lajos utcában. Azt is elvégeztem. Tehát angol, német és francia gyorsírást végeztem. Mind a három nyelven. Ennyit az iskolaévekről.

Szervezett iskolai programom soha nem volt. Mindig megvoltak a magam programjai. Egyrészt rengeteget jártam hangversenyre, volt Nemzeti Színház-bérletem, operabérletem és hangversenybérletem. Ezenkívül jártam a magánóráimra, és a gimnáziumi évek végén elég kiterjedt baráti köröm volt.

Tinédzserkorban, vagy hogy mondjam, jöttem össze ezekkel az ifjú költőkkel, Devecseri Gáborral, a Karinthy Frigyes kisebbik fiával, Cinivel [Karinthy Ferenc (1921–1992, író)], sőt a nagyobbikkal, Gáborral is [Karinthy Gábor (1914–1974), költő]. Volt egy találkozóhelyünk a Sas utcában, úgy hívták, hogy Baumgarten Könyvtár [Devecseri Gábor (1917–1971) költő műfordító, Homérosz „Odüsszeiá”-jának és „Iliász”-ának fordítója az 1930-as években a Baumgarten Könyvtár könyvtárosa volt. – A szerk.]. Már nem emlékszem, hogyan ismerkedtem velük össze, de hát ezt úgy hozta magával az élet. Azt hiszem, úgy volt, hogy adva volt a Somlyó Gyuri [Somlyó György (1920), költő, író, műfordító], aki világszép fiú volt, ő a Bolyaiba járt, én a Mária Teréziába, és mindig találkoztunk az Andrássy úton. Jött az iskolából, én is jöttem az iskolából, és egyfajta diákszerelem szövődött köztünk. Az ő legjobb barátja volt a Karinthy meg a Devecseri meg a Vas Pista [Vas István (1910–1991), költő, író, műfordító], és aztán egyik hozta a másikat. Belekerültem ebbe a társaságba mint belső tag. Összejártam velük. Devecseri menyasszonya volt a Huszár Klári, aki aztán az Opera kórusának lett a vezetője [Huszár Klára (1919), rendező, zeneíró, műfordító, Devecseri Gábor felesége volt. – A szerk.]. Még most is él, azt hiszem. És hát a Somlyó Gyuri is él.

Együtt jártunk az illegális irodalmi estekre a Vajda János Körbe, ami az Andrássy úton volt, az Andrássy út 2-ben vagy 4-ben. Ez egy emeleti lakás volt, amit kiürítettek, és padokat tettek be kifejezetten erre a célra. Tiltott volt tulajdonképpen, időnként Ascher Oszkár [1897–1965, előadóművész, a magyar versmondó művészet újjáteremtője. – A szerk.] szavalt, vagy Devecseri szavalta az „Iliász”-t meg az „Odüsszeiá”-t, szóval a fordításait. Mindig kedd este volt, és nagy élmény volt oda elmenni. Akkoriban ugye József Attila meg Ady se nagyon volt divat. Rengeteg olyan vers és próza hangzott el, ami nem volt az akkori Horthy-érának megfelelő. Úgyhogy oda évekig jártam, amíg egyáltalán lehetett menni. Ez volt a szabadság. Mindig vártuk, hogy mikor csapnak le ránk, de nem volt ilyen. [Minden bizonnyal a Vajda János Társaságról van szó. – A szerk.]

Fiatal lány koromban a Sziget utcában már olyanokra kényszerültünk, hogy kiadjunk szobát. Nagyon nagy lakásunk volt, és akkor még volt személyzet. Fräulein már nem volt, de szakácsnő-mindenes volt. Például a Krúdy Gyula anyósa nálunk lakott hosszú éveken át. Úgy hívták, hogy Rezán néni. Ott ismertem meg Krúdy Zsuzsát, aki Krúdy Gyula másik házasságából származott, nálam egy-két évvel volt idősebb, és nagyon komoly barátság szövődött köztünk, összejártunk. Éveken át, egészen a Krúdy Zsuzsa haláláig. Nem is olyan régen halt meg.

Amikor átköltöztünk a Tátra utca 21-be, ott is kiadtunk, de az már az én gyerekszobám volt. Nálam egy-két évvel idősebb vidéki kislányok, Békéscsabáról és Gyuláról Pestre jártak iskolába, nálunk laktak és kosztoltak. Akkor ez bevett szokás volt. Zsidó kislányok persze. Velem egy szobában laktak, hatalmas szobám volt, ilyen sarokszoba.

Húsz-huszonegy éves koromban, tehát 1941-42-ben elkezdtem járni a Hollán utcába, ahol volt egy zsidó kulturális központ, és ott nagyon szép zenei és irodalmi előadásokat tartottak. Ott megismerkedtem valakivel, akit úgy hívtak, hogy Anhalt Pista, és aki azt kérdezte, hogy nem jönnek-e az ő magánkórusába a lakására, a Pozsonyi útra [Anhalt István (1919) – zeneszerző, 1949 óta Kanadában, ill. az Egyesült Államokban él, a zeneszerzés mellett egyetemi tanár. – A szerk.]. Itt rendkívüli hírességekkel énekeltem együtt, akiből aztán híres zongoraművészek és csellisták lettek. Mind külföldre ment. Az egyik a Starker János, aki rendkívül ismert. A másikat úgy hívták, hogy Liebner János, csellista, ő itthon maradt. Akkor volt egy Rauchberger Lili nevű zongorista, akiből nagy művész lett külföldön. Volt egy Schneider Hédi nevű zongorista, akiből szintén nagy zongorista lett. Anhalt Pistából a Párizsi Operaház karmestere lett, nem tudom, milyen néven. Ott énekelt Kórodi András, aki itt, az Operában lett karmester. Akkor Gergely Pali, aki sajnos elitta az eszét, de rendkívül tehetséges volt. Aztán Görög Péter, aki a háború után sokáig volt a Koncertiroda vezetője. Tehát mi ott alkottunk egy ilyen kis cappellát, vagyis kíséret nélküli kórust, ahol mindig én adtam meg a hangot. Én intonáltam, emlékszem. Imádtam ezt csinálni [Starker János (1924) – gordonkaművész, 1946-ban emigrált, 1948 óta az Egyesült Államokban él, 1958-tól a bloomingtoni Indiana Egyetem gordonka tanszakának vezetője; Kórodi András (1922-1986) – karmester, főiskolai tanár, 1967-től haláláig a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarának karnagya; Gergely Pál (1921-?) – karnagy Honvéd Központi Művészegyüttes Zenekara (1952-1962); Görög Péter (1921-1998) – karmester (Nemzeti Színház, Honvéd Művészegyüttes, KISZ Együttes), majd az Interkoncert igazgatóhelyettese, nevéhez fűződik az Interfórum megalakítása. – A szerk.].

Ott ismertem meg az első férjemet, akit eredetileg úgy hívtak, hogy Reiter István. Udvarolni kezdett nekem, és ebből heves szerelem lett, de hát nagyon rövid ideig, mert 1941-ben elvitték Ukrajnába munkaszolgálatosnak, mint ahogy minden fiatalembert akkoriban. Az ukrainai Fasztovban [Kijevtől délnyugatra fekvő település. – A szerk.], egy fakitermelésen töltött két évet valami csodálatos helyen, ahol csupa gazdag zsidó gyerek volt, és egytől egyig mindegyik hazajött. Ez volt a 109/8-as század. Apukája tőzsdés volt, és fizetett keményen. Emlékszem rá, mindig jöttek haza a keretlegények, hozták a bónokat, amire itthon a szülők busásan fizettek. Cserébe a fiúk kint jól éltek, alig dolgoztak, meghívva jöttek haza két év után, amit igazán nem lehet elmondani a többi munkatáborról. Volt köztük néhány nagyon ismert gazdag fiú. Például a Schmoll pasztagyáros két fia is ebben a munkatáborban volt.

Amikor hazajöttek, gyorsan összeházasodtunk. Szegény apám nagyon tiltakozott ez ellen a házasság ellen. 1944. május 5-én, a legszörnyűbb időkben esküdtünk a Honvéd utcai anyakönyvvezetőnél, sárga csillaggal. Szóval nagyon zűrzavaros idők voltak. Akkor már úgy hívták, hogy Réz István. Ő semmiféle vallást nem tartott, ki is tért, amikor hozzám mentem. Nálunk lakott a Tátra utcában. Azért házasodtunk össze, mert azt mondták, hogy aki férjhez megy, azt állítólag nem viszik el. Voltak ilyen fölröppenő hírek. Utána őt azon nyomban újra elvitték. Vác mellé, Kláraházára került, a Bajcsy-Zsilinszky sógorához, megint egy olyan helyre, ahol csak gazdag zsidó fiúk voltak, és amit kifejezetten azért tartottak fenn, hogy majd később igazolják őket. Úgyhogy semmit nem kellett csinálniuk, csak enni és aludni. Ott volt egypár hónapig, és ott meglátogattam. Persze illegálisan mentem. Én abszolút nem néztem ki zsidónak, hamis papírjaim voltak, és hosszú szőke hajam. Soha életemben nem ért semmi atrocitás, engem nem vittek sehova. Én a hamis papírokkal bujkáltam. Úgyhogy nyugodtan fölszálltam a vonatra, amire nem mert senki fölszállni, és mentem a férjemhez Kláraházára, ahol a kastélyban biztosítottak egy szobát nekünk, amíg ott tartózkodtam. Ez rövid ideig tartott, mert aztán hirtelen jött a proklamáció [lásd: Horthy-proklamáció], és ettől kezdve bujkálni kellett.

Apámat, szegényt, elvitték a Rudolf rakparti [ma: Széchenyi rakpart] csillagos házból, ahova bennünket költöztettek. Nem akarták, mert 63 éves volt, anyámat akarták elvinni, és apám azt mondta a nyilasoknak, hogy ő megy helyette. Még emlékszem, hogy odakacsintott nekünk, és azt mondta: „Én úgyis meglépek.” Mert irtó vagány volt. Soha többé nem láttuk. Mint utólag megtudtam, az Óbudai Téglagyárból Ernő fivérével együtt vitték Bécsújhelyre. Egyetlen lap jött tőle Gönyűről, ahová persze gyalog vitték őket, és azt írta: „Küldjete magas szárú cipőt, mert nincs a lábamon cipő.” De nem tudtuk hova küldeni. Kiderült, hogy a testvére, az Ernő bácsi vérhast kapott Bécsújhely környékén, és ő nem akarta otthagyni. Ő is elkapta a vérhast, és így pusztult el. Soha nem tudtuk meg, hogy hol.

Na most még valamit mondok, ami nagyon érdekes. A férjem apja, aki tőzsdés volt, zsidó létére soha nem keresztelkedett ki, zsidó létére ott maradt a Pozsonyi út 25. számú házban egyedüli zsidóként. Az egyébként keresztény ház lett, és állítólag – én soha nem tudtam hivatalosan – Gestapo-védettsége volt. Ott soha senki nem piszkálta. Még csak föl se jelentették, és amikor nem volt hol lennünk, mi is odamentünk. Egyébként a csillagos házban egy percig sem voltam, végig bujkáltam. Szóval a férjemmel együtt elmentünk ide az apósomékhoz, akik nagyon nem szívesen láttak, mert ők maguk is borotvaélen táncoltak. Különben se volt olyan túl jó kapcsolatunk. Úgyhogy onnan továbbmentünk a férjemmel. Ez már ugye erősen 1944. október vége, november.

Apósomnak volt egy dúsgazdag testvére, Béla bácsi. Valószínűleg ő intézte a Gestapo-védettséget is. Szűcs volt, a Váci utcában volt üzlete, és a németek az egész családját kimenekítették Svájcba, mint a Weiss Manfrédéket. Béla bácsi még a férjemnek és nekem elintézte, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt Gyermekotthonában kaptunk felügyelői állást. [A Vöröskereszt már a Sztójay-kormány alatt állított fel gyermekotthonokat Budapesten azzal a céllal, hogy hadiárvékat és a kibombázott családok gyermekeit helyezték el bennük, de valójában sok zsidó gyermeket is becsempészték ezekbe az otthonokba, és sok zsidó nőt is elhelyeztek hamis papírokkal ápolónőként, cselédként, szakácsnőként. (Lévai Jenő: Szürke könyv. Magyar zsidók megmentéséről. Budapest, é.n.) – A szerk.] Ott voltunk tizennyolc-húsz picike gyerekkel, akiknek elvitték a szüleit. Akkor én már terhes voltam az első kisbabámmal. Mire oda kerültünk, addigra a férjem már ütött-vert engem. Nagyon rossz lelkiállapotban voltam. És egyszer kaptunk egy fülest, hogy azonnal

csomagoljunk, és menjünk tovább, mert reggel jönnek, és elviszik a gyerekeket és minket is. És a gyerekeket nem tudtuk megmenteni. Egyszerűen nem volt rá mód, és ez, amíg élek, kísérteni fog. Mert mi elmentünk, és csakugyan jöttek reggel...

Na, akkor én fogtam magam, bementem az előjáróságra vagy hova, és pofátlanul igényeltem egy lakást. És kaptunk a Zichy Jenő utcában egy komplett lakást, ahol egy napig voltunk, mert jöttek a bombázások, és le kellett költözni a pincébe. Ide a pincébe jött a nagyanyám látogatni. Az a drága imádott nagyanyám, és mindig elszólta magát, mert mindig a saját nevemen szólított. És ott ért bennünket a felszabadulás, ami számomra tényleg az volt.

A férjemnek voltak baloldali illegális kapcsolatai, nevekre nem emlékszem, akik sokban segítettek bennünket. Mindkettőnk részére kiállítottak hamis papírt, amin úgy szerepelt, mint az unokatestvérem. Én valamilyen Ilona voltam és hadiüzemi dolgozó. A férjem gépkocsivezetőnek volt beírva. Egyébként kitűnően vezetett, de soha életében nem volt gépkocsivezető. És hát így vészeltük át a pincét, ahol volt egy hallatlan érdekes eset. Egyik éjjel razzia volt, valami följelentésre zsidókat kerestek a pincében. Találtak is. Bennünket félreállítottak, de nem mint zsidógyanúsokat. Sőt! Azzal, hogy bevisznek minket a Hungarista Légió hatodik kerületi központjába, mert a parancsnoknak szüksége van sofőrre, és azt a férjem személyében megtalálták, én pedig kísérem el [Hungarista Ifjúsági Légió – a nyilas hatalom által 1944 októberében létrehozott szervezet a 17–20 éves korosztály nevelésére. – A szerk.]. Akkor már ötödik hónapban voltam. Bevittek minket a parancsnokságra, ahol maximális vendéglátással fogadtak. Iszonyú volt, mert a szomszéd szobában verték a zsidókat. Nem árulhattuk el magunkat. Úgy hívták a parancsnokot, hogy Mike, sosem fogom elfelejteni. Mennyit kerestem a felszabadulás után! Nem találtam, vagy meghalt, vagy külföldre távozott. Azzal bocsátott útnak bennünket, hogy másnap reggel be kell hozzájuk vonulnunk. Mellénk adott két nyilast kísézőnek, nehogy bajunk essen. Amikor hazaértünk, a két nyilas tisztelgett, elment, mi a kapu alatt összeöleleztünk, és azt mondtuk, hogy magunktól oda vissza nem megyünk. És amikor hajnalodott, megjelent két orosz katona. Így kezdődött nálam az élet. Nagy boldogság volt.

Akkor még nem tudtunk hazamenni a szüleim Tátra utcai lakásába, mert még nem volt rendbe hozva, ezért elmentünk a férjem illegális barátaihoz, a Görög lányokhoz: Görög Márta, Görög Livia [1920–2004, kiadói szerkesztő, műfordító. – A szerk.], és a harmadiknak most nem emlékszem a nevére. Ők a Pannónia utca és a Katona József utca sarkán laktak a szüleikkel, és megengedték, hogy ott lakjunk egy darabig. Ennivalónk semmi nem volt. Olyan volt, hogy elmentek egyszer az Ilkovichs büfébe, ahonnan hoztak egy hatalmas zsák tökmaglisztet, és azt ettük hol pirítva, hol mit tudom én, melasszal meg ilyenekkel.

Akkor a férjem gondolt egy nagyot és merészet, hogy én utazzak le Békéscsabára. Ő nem mehet, mert a férfiakat leszedik az oroszok a vonatról malenkij robotra. Menjek én, nem látszik rajtam, hogy terhes vagyok. Akkor már hatodik hónapban voltam, semmi nem látszott. Vigyek magammal csereeszközöket, cérnát, meg mit tudom én, mit, és ezért hozzak krumplit, lisztet, zsírt, cukrot, amit Pesten egyáltalán nem lehetett kapni. Három napig utaztam valami vonat tetején vagy hol [„Batyuzóknak” hívták ezeket a – többnyire valóban – asszonyokat, akik sokszor valóban egy-egy vonat tetején utazva érték el „célállomásukat”, és cseréltek az adott időben fölöslegesnek mutakozó holmikat élelemre. – A szerk.]. Közben az állomásokon árultak mindenféle finomságokat, én pedig teljesen ki voltam éhezve, hiszen addig sült csirkét és ilyeneket ettem. Megérkeztünk

[Békés]Csabára, ami számomra teljesen ismeretlen hely volt, és bizony szállást kellett nekem keresni. Mentem, mendégéltem, és mint a mesében, egyszer elértem egy ház elé, ahol leszólt egy néni, és azt mondta, hogy: „Kedveském! Szobát keres?” Mondtam: „Igen.” Akkor már teljesen el voltam csigázva. Azt mondta: „Jaj! Hát nálam nagyon szép szoba van. Jöjjön ide!” Fölmentem, halálos kimerülten lefeküdtem az ágyra. Egy-két óra múlva kinyílt az ajtó, és bejött öt darab fegyveres orosz katona, akik szó és beszéd nélkül letelepedtek, megerőszakoltak. Én sikítottam, hogy – hát nem tudtam oroszul –, hogy gyerek van a hasamban.

A parancsnokuknak – aki Békéscsaba városi parancsnoka volt, egy kis, pici vörös zsidó katona – fölcsillant a szeme, hogy ő imádja a terhes nőket, és az összes többit elzavarta, és átvitt a saját szállására. Ott tartott bezárva hat napig nagyon jó körülmények között. Mindent bevásároltatott a csicskásával, amire szükségem volt, noha hozzátette, hogy úgyse fogom soha hazavinni, mert ő engem magával visz Kijevbe. Belém zúgott. Rettenetesen szenvedtem, és nem láttam kiutat. Mígnem egyszer elment hazulról, és a csicskája, aki egy szót se szólt magyarul, intett nekem, a hátára vette a krumplit meg az összes cuccot, amit a főnöke, a parancsnok összevásárolt, és mondta, hogy menjek utána. Formálisan megszöktetett. A békéscsabai pályaudvaron, ami olyan volt, mint egy katakomba – azóta se voltam ott –, alul elrejtett, leültetett egy helyre, azt mondta, hogy innen ne mozduljak, és eltűnt. Utána 24 óráig nem mehettek Pestre vonatok, mert a városparancsnok leállította a forgalmat, engem keresett. Nem talált meg. Én meg se moccantam. Így el tudtam bújni. Biztos tudta a csicskás, hogy hova kell...

A vonat tetején valahogy hazajöttem. Akkor még csak Kőbánya-külsőig mentek a vonatok, és onnan a Pannónia utca meglehetősen messze volt. Ott összetalálkoztam egy régi, gyerekkori fiúismerőssel, aki később a Zsidókórház nőgyógyász főorvosa lett, és ő kísért el. Pedig három éve nem is tudtak róla a szülei, de előbb engem hazaszállított a Pannónia utcába zsákostul, csomagostul, és csak utána ment haza.

Amikor hazaértem és elmeséltem, hogy mi történt, a férjem, akinek akkorra már nem is volt emberi tulajdonsága, azt mondta: „Na, és mi bajod történt?” Hát kiderült, hogy csakugyan, fejtetűn kívül mást nem szedtem össze, mert szedhettem volna. Viszont elment a gyerekem. Ami szörnyű élmény volt, és a férjem egyre gonoszabb lett. Nem tudom, hogy mitől. Aztán még egy koraszülésem volt már konszolidált időkben, és harmadikra született meg a fiam.

Az összes vidéki családtagomat – a szombathelyieket és a tapolcaiakat – elhurcolták, mind az apai, mind az anyai ágon. Mind elpusztultak. A pestiek, a nagyanyám pesti nővérei és húga, mind megmaradtak. Egyrészt a Réthy tábornok özvegye keresztény volt, valahogy nem tartozott a zsidótörvény alá, nem tudom, hogy csinálta. A többiek meg valahogyan átvészelték a háborút. Aztán voltak, akik azonnal külföldre távoztak.

Mialatt én bujkáltam, addig anyám a Tátra utca tizen-nehányban volt a svájci védett házban huszadmagával egy lakásban, ahol én rendszeresen látogattam. Itt érte a felszabadulás. Aztán beköltözött hozzánk a régi lakásba.

Apám, amíg élt, összetartotta a családot, de a halála után szétesett. Anyám hű maradt önmagához, 1945 szilveszter éjszakáján öngyilkos lett. Akkor már együtt laktunk a Tátra utcában, ahol visszakaptunk két szobát a háromszobás lakásunkból, egyet ő, egyet mi a férjemmel, és tartottunk egy háztartási alkalmazottat is. Akkor, a háború után.

Anyám állítólag amiatt lett öngyilkos, hogy apám nem jött vissza. A Rókusban kimosták a gyomrát, majd három hónap múlva halálos szerelemmel férjhez ment, Perczi Egonhoz, aki tagadta, hogy zsidó. A feleségét és két felnőtt ikrét elvitték, és nem is jöttek vissza, de ő váltig tagadta. Nagyon érdekesen ismerkedtek meg. Anyám médium volt ilyen pohármozgató, spiritiszta szeánszokon, és itt ismerte meg a későbbi férjét. Összeházasodtak. A férjének akkor még nagy vagyona volt, és a Hieronymi közben [Ma: Pethényi köz, az Istenhegyen található. – A szerk.], az ott van, azt hiszem, a Sváb-hegy aljában, vett valami fantasztikus kacsalábon forgó öröklakást. Anyám nem is engedett a közelébe. A gyerekem két éves volt, amikor először megengedte, hogy meglátogassam. Abszolút nem törődött velünk.

Amikor szép lassan tönkrementek, Budakeszin vettek egy kis házrészt. Gondolták, megszöknek a kitelepítés elől. Jól is tették. Akkor ismertem meg Egon bácsit, aki rendkívül kedves és szeretetreméltó volt, és nem is értette, hogy anyám miért nem vezetett neki elő. Nem sokáig élt, mert ivott, májrákot kapott, és az elvitte. Utána anyámnak teljesen megbomlott az agya, mert imádta ezt az embert. Akkor már teljesen elviselhetetlen lett.

Közben a férjemmel elköltöztünk a Gorkij [ma: Városligeti] fasor 8/b-be, amit a szüleim Tátra utca 21-ben lévő lakásáért kaptam cserébe a Belügyminisztériumtól. A szüleim lakása megtetszett az akkori belügyminiszter-helyettesnek, és biztosított, hogyha ezt neki adom, ő ad nekünk egy lakást itt a Gorkij fasor 8/b-ben. Egy gyönyörű kétszoba-hallos, akkor épült lakást. Zárójelben jegyzem meg, hogy ugyanott lakott az Alfonsó [Markos József (1912–1987), színész, parodista. – A szerk.] a családjával. Álomszép lakás volt, ott született a fiam.

Egyetlen fiam van. 1948. július 26-án született. A fiamnak nagyon hányatott volt a gyerekkora. A férjem kijelentette, hogy takarodjak, mert beleszeretett a beosztottjába. Hasba rúgott, ütött-vert – szörnyeteg volt. Formálisan kirúgott a lakásból. Mindenem ottmaradt.

Abban az időben a férjem a politikai rendészeti osztályon volt nyomozó hadnagy, ami az ÁVO-nak [Államvédelmi Osztály] volt az elődje. Büszkén mesélte, hogy nála volt börtönben Veessenmayer, aki Budapest parancsnoka volt. És hogy az milyen intelligens ember, és milyen nagy tudású, és ezt mesélte nekem egy fél napon át.

Tehát a férjem bőven átvette azokat a szokásokat, hogy ott ugye ütöttek-verték az embereket. Muszáj volt tőle eljönnöm, mert kaptam egy ideg-összeroppanást, és elvittek altatókúrára. Volt egy nagyon híres pszichiáter, úgy hívták, hogy Szinetár Ernő, és az ő klinikáján, a Rózsadombon feküdtem egy ideig a mentál osztályon. Egyszer aztán behívatott, és azt mondta, hogy nem tud velem mit kezdeni, mert szervileg abszolút normális vagyok, és menjek a fenébe, ő engem nem altat, ő engem nem kezel. Ugyan küldjem már be a férjemet! Beküldtem a férjemet, akit két perc után kidobott, és azt mondta, hogy ez egy pszichésen beteg ember, azonnal hagyjam ott, különben rámegyek, és én is az leszek. Ne törődjek azzal, hogy mi van a bútoraimmal, a vagyonommal. Ne törődjek azzal, hogy mi van a gyerekekkel. Hanem menjek, és majd mindent meg tudok oldani.

Hétévi házasság után, 1951-ben elváltam, és a Liszt Ferenc térre költöztem a nagyanyámhoz. A gyerekeimet nem adta ide a férjem, neki ítélték, mert ő maradt a lakásban. A férjem közben megnősült, született egy kislány, és a férjem felesége állandóan bántotta a fiamat. Nekem láthatási engedélyem volt minden második hétvégén, és egyszer, amikor érte mentem, olyan kék foltok voltak rajta, hogy azonnal bevittem a Deák térre, a Rendőr-főkapitányságra, ahol orvosi

látteleletet vettek föl, fojtogatás és ütés-verés nyomait. Ez a láttelelet még a legutóbbi időkben is megvolt, és most sehol se találom sajnos. Akkor egy beadványt készítettem az ifjúságvédelmi nem tudom, mihez, ahol a vezető úgy ítélkezett, hogy a fiamnak az apjánál nincs megfelelő helye, én egy szobában laktam a nagymamával a Liszt Ferenc téren, és ez sem megfelelő, ezért pillanatnyilag tegyék intézetbe. Pedig a fiam imádta az ómamáját, az én nagymamát. Hát ezek rémes idők voltak. Mert a gyerekeim ezt soha nem tudja nekem megbocsátani, teljes joggal. Most is ezt hallom tőle. Az intézetben szegény gyerekeim bepisilt, mindent csinált, míg aztán kimenekítettem, és elvittem a Liszt Ferenc térre, teljesen illegálisan, mert engedély erre nem volt. A férjem soha egy fillért sem fizetett érte, és nem is érdekelte a fia.

Közben anyám a férje halála után szintén odajött lakni, mert tökéletesen elveszve érezte ott magát Budakeszin. Nem kelt föl az ágyból, a nagymamám szolgált ki. Aztán szegény nagymamám kilencvenévesen meghalt, és anyám ottmaradt nekünk a fiammal. A végére már olyan állapotba került, hogy nem tudott magáról, nem tudta, hogy hívják. Hajnali háromkor lement a kapu alá, hogy várja a nyugdíját.

Lassan elérkezett az a kor, amikor választani kellett, hová kerüljön a fiam középiskolába. Hallgatólagosan megegyeztem az apjával, hogy miután rossz volt a szeme, jobb lesz neki egy szabadtéri foglalkozás. A váci mezőgazdasági technikumba vették föl, ahol kollégium volt, ahova szívesen ment. Ott teljesen rendbe jött, elmúlt a bepisülés. Kitűnő szaktanárok voltak ott, jó nevelők és nagyszerű osztálytársak. Az akkori mezőgazdasági miniszterhelyettes, a Petőházi fia is odajárt [Petőházi Gábor (1912–1987), agrármérnök, 1957–1964 között földművelésügyi miniszterhelyettes. – A szerk.]. Ott volt a fiú négy évig, én természetesen rendszeresen látogattam, szünetekre pedig hazajött. Érettségi után végleg odajött a Liszt Ferenc térre, azaz újra együtt laktunk, egy szobában. Közben nagymamám meghalt, amikor a fiam 16 éves lett, de az anyám, aki már súlyos elmebeteg volt, még mindig ott volt a másik szobában.

Akkor a gyerekeim úgy döntött, hogy tehetséget érez magában, és szakács akar lenni. Sikerült őt behozni a Royal Szálloda szakácsához. Ott tanult két évig, kitűnő volt, nagyon szerette, amit csinált. Ott ismerte meg a későbbi feleségét, aki a cukrász végzettségével a Royal cukrászdájában szolgált föl. Ripsz-ropsz, húszévesen össze is házasodtak. Egyidősek.

Miután a fiam befejezte a középiskolát, szakács szakképesítést is szerzett, estin elvégezte a Vendéglátóipari Főiskolát. Olyan képesítés volt a kezében, hogy nyugodtan mehetett volna szállodaigazgatónak, de nem ezt tette, hanem a menyemmel együtt elkezdtek büfét vezetni különböző egészségügyi intézményekben. Kezdték a Róbert Károly körúti Kórházban, aztán jött a Tétényi úti, majd Szent Imre Kórház. Kitűnően vezették, mindenhol nagyon meg voltak velük elégedve, és végül az István Kórház büfétjét vették át, ahol egészen a legutóbbi évekig mindig együtt dolgoztak ketten. Elfelejtettem, hogy mielőtt büfét nyitottak, a fiam pincér volt. Először a Savoy Kávéházban, azután az Élysée-ben, az Országház Kávéházban. A menyem akkor várta az unokáját, tehát ő akkor nem dolgozott. Később mindvégig együtt dolgoztak, egészen addig, amíg az István Kórház át nem vette a büfétjét saját kezelésbe. A fiam akkor üzletet nyitott a Népszínház utcában, ahol most is van. Most már nagyon jól megy nekik. A fiam ezt az üzletet vezeti, a menyem nem dolgozik.

Az unokám, Judit 1972. november 17-én született, és nem a menyem maradt otthon vele, hanem az édesanyja, aki négyórás munkát vállalt a Lottó Áruházban, s vállalta a kislányt. Én nem tudtam

ilyet vállalni, mert akkor éppen a Távirati Irodánál dolgoztam éjjel-nappal, amit aztán később fel is róttak nekem, hogy a család az első, nem a munka. Judit nagyon jó körülmények között kezdte kis életét, és hála istennek, végig jó körülmények között élt. Fiatalon férjhez ment, született egy kisfia, a Péter, aki az én dédunokám. De kisvártatva el is vált. A dédanyja lakásában lakik, amit ő örökölt automatikusan.

Visszatérve a fiam házasságára. Én nem tudtam a gyerekemnek családot biztosítani. Éppen a fiam miatt nem mentem férjhez, hogy ne legyen neki rossz apja. Többször férjhez mehettem volna. Végül nem tudtam neki sem otthont, sem családot biztosítani, csak egy kis udvari szobát a Liszt Ferenc téren. Ezért nősült meg a fiam ilyen villámgyorsan. Azt mondta, hogy végre van családja. Mert ott volt anyu, apu, nagymama, nagypapa.

Amikor a gyerekek összeházasodtak, ragaszkodtak hozzá, hogy az én Liszt Ferenc téri lakásomba jöjjenek. Akkor ismertem meg a második férjemet, U. Tibort, és neki volt egy tizenhét négyzetméteres alagsori lakása a Sárbogárdi úton, ami egyetlen helyiségből állt. Az tulajdonképpen nem is volt lakásnak nyilvánítva, és én oda menekültem szinte.

Anyám ott maradt a Liszt Ferenc téren egy darabig a fiammal és a menyemmel, de egyre rosszabb állapotban. Elvittem a kerületi ideggondozóba, ahol anélkül, hogy hazaengedték volna, azonnal beutalták a mostani Nyíróbe [Nyíró Gyula Kórház], akkor Róbert Károly körútra, a zárt osztály legzártabb részére. Teljesen elborult az agya, és érdekes, amilyen gonosz volt, olyan jó lett. Teljesen átváltozott. Ott is halt meg két év múlva, 1978-ban.

Sokáig éltem egyedül, illetve hát futó ismeretségeim voltak. Egyszer csak, 1966-ban az egyik barátnőm elhívott egy házi koncertre. Volt egy fiatalember, akinek csodálatos lemezgyűjteménye volt, és belépődíjat szedett attól, aki eljött hozzá meghallgatni a lemezeit. Most éppen valami Bach-koncert lesz, öt forint a belépő, menjünk el oda. És jön egy kedves barátja is, úgy hívják, hogy U. Tibor.

Elmentünk. Akkor még nagyon szép voltam, és épp rendkívül náthás. Emlékszem, hogy abban a kis lakásban egymás mellett ültünk a koncerten, folyt az orrom, és a jövőendő férjem azzal kezdte, hogy még a nátháját is imádom. Ez volt az első szava hozzám, és én főzve voltam. Így ismerkedtünk össze. Nem kellett sok idő, mert nekem eléggé kifele állt a szekerem rúdja a Liszt Ferenc térről, úgyhogy nemsokára hozzá költöztem.

A férjem keresztény. Nagyon jó nevelést kapott. Édesapja a hajózásnál volt főtanácsos, édesanyja egy tüneményes, angyali hölgy volt. Katolikus volt, templomba járt, és azt hiszem, elég vallásos volt, de soha nem érezte. Hárman voltak testvérek. A férjem nővére, Éva, kitűnő tanuló volt, apácának készült, de tizennyolc éves korában meghalt leukémiában. A férjem akkor, azt hiszem, hat éves volt. A fivére a bencés gimnáziumban érettségizett, és a férjem is a pesti bencés gimnáziumba járt. A fivére, Miklós 1946-ban, huszonegy évesen már a jogi egyetemre járt, amikor elment valamilyen nagygyűlésre, ahol közrefogták, és hazáig kísérték. Ő nem nagyon várta az oroszokat (inkább az angolokat várta), de utálta a nácikat, tehát abszolút nem volt se fasiszta, se rasszista, semmi. Hazakísérték, fölmentek vele a lakásba, és közölték, hogy fegyvereket találtak. Soha semmilyen fegyver nem volt náluk. A sparheltben vagy a gáztűzhelyben „megtalálták” a fegyvert, amit persze ők vittek oda. Egy szál cipőben elvitték. Soha többé nem került elő, csak a kivégzéséről jött meg a papír. Ez akkor nagy port vert föl, az újságok is írtak róla. A férjem akkor

tizenhárom éves volt, de később összeszedte ezeket a cikkeket. Ennek hatására őt azonnal kitették a bencésektől, az édesapját nyugdíj előtt azonnal elbocsátották az állásából, és amikor bement a MAHART-hoz, hogy a nyugdíjazását kérje, közölték vele, hogy soha nem volt alkalmazásban náluk. Huszonöt évig volt ott. Nincs nyoma, és nem kaphat nyugdíjat. Ott álltak kereset nélkül, az édesapja azonnal eldöntötte, hogy kitanul asztalosnak, de nagyon hamar elvitte az infarktus. A férjemet nemigen akarták sehová felvenni ezzel a háttérrel. Az egész életét meghatározta ez a dolog. Segédmunkás volt, olyan hűtőszekrényeket festett belülről, ahol a hullákat tartják. Elég sokáig szörnyű élete volt, mígnem magától megtanulta a számítástechnikát, és először a METESZ-hez került diszpécsernek [Föltehetően az MTESZ-ről, az 1948-ban megalakult Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségéről, a műszaki-, agrár-, természet- és gazdaságtudományi értelmiséget tömörítő egyesületek szakmai érdek-képviselői szervezetéről van szó. – A szerk.]. Amikor én megismertem, már a METESZ-nél volt diszpécser. Hihetetlen akaratereje volt, egyedül tanult meg nyelveket. Franciául úgy, hogy szótárból Balzacot olvasott, németül úgy, hogy Marx „A tőké”-jét, angolul úgy, hogy Fieldinget olvasta. Rövidesen elkerült a METESZ-től, és fölvehették a SZTAKI-ba, a Számítástechnikai Kutató Intézetbe. Itt jó sokáig volt, éjjel-nappal dolgozott, még Akadémiai Nagydíjat is kapott egy találmányaért. Nagyon tehetséges volt. Hihetetlenül sokoldalú, polihisztor. Sok barátja volt. Az egyik barátja felkérte például, hogy helyettesítse a Műegyetemen, mert ő elmegy szabadságra, és akkor órákat adott a Műegyetemen anélkül, hogy diplomája lett volna.

Ennek aztán az lett a vége, hogy a nagy hajtástól egyszer csak rosszul lett, kórházba került, megnémult, nyolc napig néma volt. Kiderült, hogy agyembólia. Ennek már 19 éve, 1985-ben volt. És azóta emberi roncsként élünk.

Amikor az általános rehabilitációk kezdődtek, a férjem rengeteget járt a fivére ügyében. Kérvényeket írt a Belügyminisztériumba, nem hagyta nyugodni a dolog. Főleg azóta ért rá ezzel foglalkozni, amióta beteg lett. Végül kapott egy papírt Oroszországból, hogy teljesen rehabilitálták a fivérét. Ugyanis az oroszok kikérték, Péter Gábor kiadta, és ott végezték ki [Péter Gábor (1906–1993) 1945-től a Budapesti Rendőr-főkapitányság politikai rendészeti osztályának a vezetője, 1949–1953 között mint az Államvédelmi Hatóság (lásd: ÁVH) parancsnoka jelentős szerepet játszott a koncepciók percek előkészítésében és végrehajtásában. – A szerk.]. Tehát írásba adták, hogy ártatlan volt. Ugyanis azzal vádolták, hogy lelőtt egy szovjet katonát. És kikerült egy emléktábla a bencés gimnáziumra, meg egy emléktábla valahol a Lágymányosi hídnál, ott van ezeknek a mártíroknak a táblája. Kapott az öccse után valami 180 ezer forint kártérítést.

1945-ben rögtön a felszabadulás után elkezdtem dolgozni, eladó voltam egy zöldségüzletben. Nagyon hamar terhes lettem, és akkor otthon maradtam. Az volt a második koraszülésem. A zöldségboltba már nem mentem vissza, hanem elkerültem a Joint Sas utcai központjába, ahol idegen nyelvű levelezőként dolgoztam egy rövid ideig. Onnan átkerültem a Joint ruharaktárába. Néhány évig ott dolgoztam.

1956-ig nem voltak meghatározó munkahelyeim. Mindig kikértek egyik helyről a másikra, tehát soha nem voltam munka nélkül, különböző külker vállalatoknál dolgoztam, kis feladatokat végeztem, kis fizetésért. 1956 májusában elkerültem a Chemolimpexhez, ahol L. Gy. főosztályvezető titkárnője lettem. A Chemolimpex igazgatója D. L. volt, a volt férjem kollégája az Államvédelmi Hatóságnál. Akkor ott ezredes volt, 1956-ban meg a Chemolimpex vezérigazgatója.

Az októberi események [lásd: 1956-os forradalom] a Chemolimpexnél érték. A főnököm, a főosztályvezető rendkívül komoly szerepet töltött ott be a pártbizottságban, a Chemolimpexnél is, meg azt hiszem, hogy a budapestinél is. Én meglehetősen a befolyása alatt álltam, olyan szempontból, hogy például végig benntartózkodtam a vállalatnál, tehát haza se mentem, és nem nagyon drukoltam a forradalmároknak, hogy így mondjam. Utána vártam, hogy konszolidálódjon a helyzet. Nem léptem ki a pártból. Ott [a vállalatnál] rögtön megalakult az MSZMP, és annak lettem a tagja. Különösebb funkcióm sose volt, se előtte, se utána, tovább folytattam a titkárnői munkát. Semmiféle politikai vonzata nem volt a dolognak, amit én ott csináltam három évig.

Tulajdonképpen mozgalmi életet nem nagyon értem rá élni, mert az egész munkám abból állt. A főosztályvezető, aki mellett dolgoztam, pártvezetőségi tag volt, és nagyon baráti viszony volt köztünk, szóval tényleg nem úgy, mint főnök és beosztott, hanem egészen különleges kapcsolat volt. Három évig tartott, amíg mellette dolgoztam. Ez meghatározó volt, mert hozzá mindig jöttek a BM-ből [Belügyminisztérium] – akkoriban ez szokás volt, hogy a vezetők állandó kapcsolatban álltak a Belügyminisztériummal. Hogy ő ott a szobájában mit jelentett vagy mit beszélt, azt sose tudtam meg.

1959-ig voltam a titkárnője, amikor is kinevezték Rio de Janeiróba megbízott nagykövetnek, nekem pedig elintézte, hogy Bagdadba tegyenek a külkereskedelmi kirendeltségre, illetve már a végén a Magyar Nagykövetség külkereskedelmi kirendeltségére. Akkor vették föl a diplomáciai viszonyt Irakkal, így kerültem Bagdadba. Eredetileg négy évre küldtek ki, azzal a szent ígérettel, hogy magammal vihetem a gyerekeimet, aki akkor volt tizenegy éves. Az indulás előtt egy héttel bejelentették, hogy a gyerekeimet nem vihetem, mert ott nincs orosz iskola, csak angol. Erre azt mondtam, hogy akkor nem megyek. „Az elvtársnő jobban teszi, ha kimegy, mert megnézheti, hol kap állást Magyarországon.” Rettenetes volt a gyerekeimet itt hagyni. Még ma is látom magam előtt, hogy száll velem föl a gép, és a kisfiamat kivételesen kiengedték egészen a repülőgépig, hogy ott láthasson felszállni.

Mielőtt kiküldtek Bagdadba, megdolgozott a Belügyminisztérium. Behívtak egy bizonyos elvtárshoz, aki azt mondta: „Elvtársnő! Maga ma este elmegy vacsorázni a Kis Royalba, ahova az egyik munkatársam fogja elkísérni, és el fogja mondani, hogy kell magának külföldön viselkedni.” Elmentem, jött egy nagydarab ember civilben, leültünk egy asztalhoz, és elkezdte magyarázni, hogy Bagdadban mindennek, amit írok, az indigóját égessem el, vigyázzak magamra, mert ők mindenhol ott lesznek, és mindig tudni fogják, hogy mit csinálok. Ha külföldre megyek, nem lehet semmilyen kapcsolatom sem kapitalista állambelivel, sem szocialista állambelivel, senkivel az égvilágon. És a következő mondattal zárult ez a megjegyzés: „Mert ha az elvtársnő hazajön, rendelkezésére áll az egész ország.” Ez így hangzott el. Amíg élek, nem fogom elfelejteni! Aztán ezzel az úrral fölszálltam a villamosra, és azt vettem észre, hogy egyre szorosabban hozzám dörgölődzik, már nem tudtam hova menni a villamos falától. Majd mintha mi sem történt volna, leszálltunk és elváltunk. Másnap behívtak a Belügyminisztériumba, ahol ott volt ez a pasas a főnökével, aki azt mondta: „Az elvtársnő nem volt elég távolságtartó, és ezért megrovom. Mert – így mondta pontosan – tökön kellett volna rúgni a fiatalembert.” Hát az volt a dolga, hogy engem provokáljon. De úgy látja, hogy bennem nincs meg ez a készség, és vigyázzak magamra. Ilyen megfélemlítések voltak.

Már a Bagdadba érkezésem is szörnyű volt. Forróság volt májusban. A repülőtéren a kereskedelmi titkár azzal fogadott, hogy „Maga is jól felültetett bennünket. Három és fél órája várjuk a repülőt,

és nem jött”. Utána odalépett a felesége, egy fiatal nő, és igen fagyosan azt mondta: „Ma nálunk ebédelsz, de ez nem képezi precedens tárgyát, ez csak mára vonatkozik.” Valóban a sorsomra hagytak. Pénzem nem volt, bevásárolni nem tudtam, és így tovább, és így tovább.

Bagdadban szörnyűségesen éreztem magam. Teljesen egyedül voltam. A többi diplomáciai tag mind családdal volt ott, én voltam az egyetlen, aki egyedül volt. A nagykövet Házi Vencel volt, aki évtizedeken át volt követ mindenféle. A felesége, Jutka angol fordító volt, amíg nem lett nagykövet asszony. Nagyon különös kapcsolat alakult ki köztünk, mert ő a világon senkivel nem barátkozott, csak velem. Pedig én csak egy titkárságvezető voltam. De akkoriban a kiküldött káderhölgyek szellemi nívója olyan alacsony volt, hogy nem tudott kivel szóba állni. Úgyhogy ha bárhova ment, bevásárolni vagy ilyesmi, mindig odatelefonált, hogy hajlandó vagyok-e elkísérni. Mindig szívesen voltam a társaságában, mert nagyon értelmes volt és kedves. Kicsi babája volt akkor.

Bagdadban a kereskedelmi kirendeltség titkárnője voltam. Előttem mindezt egy ottani arab intézte. Csak addig maradt ott, amíg bizonyos dolgokra megtanított. Nyilván nagyon gyűlölt, hogy elvettem a helyét. Egyik feladatom az volt, hogy a fizetéseket kiadjam a munkatársaknak. Két hete lehettem ott, amikor először fizetésre került volna a sor. Egy lezárt fiókom volt az íróasztalban, abban volt egy ugyancsak lezárt vaskazetta, abban kellett volna lenni a fizetéseknek, és amikor kinyitottam a kazettát, üres volt. Rábizonyítani nem lehetett, de csakis az arab vehette ki a pénzt, mert nyilván másoltatott kulcsot. Az esetet jelentették Pestre. A következő történt: a fizetésemből, ami akkor, azt hiszem, huszonnyolc fontnak megfelelő összeg volt, minden hónapban húsz fontot levontak. Gyakorlatilag nyomorogtam, miközben mások megszédtek magukat. Ez egy fél évig tartott, de soha nem tudtam rendbe jönni. Nem sokat sikerült hazahoznom, egy télikabátot meg egy lemezjátszót.

Bagdadban minden lépésemet figyelték az ottani kereskedelmi kirendeltség tagjai. Vagyis a kereskedelmi titkár és a helyettese. Állandóan azt figyelték, hogy mikor mit csinálok, bár nem mehettem az utcára, kizárólag a követség vagy a kereskedelmi kirendeltség autójával. Ugyanis európai szőke nő nem járhatott az utcákon, mert az arabok, ha találtak egy nőt az utcán, egyszerűen odamentek, és belecsíptek a fenekébe. Csak autóval közlekedhettem, tehát minden lépésemről tudtak, azt is, hogy mikor veszek egy kombinét magamnak. Gyűlölködő és szörnyű volt a légkör, szörnyetegek voltak a magyar kolónia tagjai. Csupa káder, és mindnek ott volt a felesége. Minden feleség féltékeny volt rám, mert én egyedül voltam. Senki nem állt velem szóba. Szörnyű életem volt ott.

Iszonyú sokat sírtam, és rengeteget szenvedtem a gyermekem hiánya miatt, úgyhogy elkezdtem ostromolni a Külkereskedelmi Minisztérium személyzeti osztályát, hogy engedjenek haza. Nemhogy négy évet nem akartam ott tölteni, egyetlenegy sem. De mindvégig azt a választ kaptam, hogy nem engednek haza, mígnem kaptam egy olyan választ, hogy kivételesen egy év után hazaengednek. 1960 májusában hazaérkeztem, egyenesen berendelték a Külkereskedelmi Minisztérium keleti főosztályvezetője elé, aki közölte velem, hogy a külkereskedelemben egy percig nem maradhatok, mivel olyan még nem fordult elő, hogy valakit kiküldtek, és saját akaratából jött volna haza. Csak ők rendelhetnek valakit haza, ha nem felel meg.

Aztán egyszer csak, nem tudom már, hogyan, de Boldizsár Ivánhoz kerültem, a „New Hungarian Quarterly” [1960-ban indult angol nyelvű folyóirat] szerkesztőségébe. Boldizsár Ivánt addig nem ismertem. Tudtam, hogy nagyon rendes ember, és csakugyan annak is bizonyult. 1961-ben

kerültem hozzá, és ott voltam 1966-ig, amikor is saját akaratomból eljöttem, mert az olvasószerkesztővel, Vajda Miklóssal [1931, műfordító, kritikus] nem volt túl jó a kapcsolatom. Nagyon sok embert ismertem ott meg. Rengetegen jártak oda írók, művészek. Boldizsár Ivánról nagyon megoszlának a vélemények, hogy milyen ember volt. Mint főnökről csak jót mondhatok róla, bár meglehetősen kihasznált. Hétvégeken mindig fölrendelt a gugger-hegyi villájába, ahol különböző maszek írásait kellett diktálás után gépelnem, és soha egyetlen fillért se kaptam érte. Egyszer kaptam egy rakott karfiolt, amit a felesége készített [Boldizsár Iván (1912–1988) – író, publicista, az 1930-as évek elején több lap munkatársa, 1936-ban a Cserépfalvi Kiadóhoz került, 1938-tól a „Pester Lloyd” szerkesztője. Bekapcsolódott a falukutató mozgalomba. 1945-ben lett az Nemzeti Parasztpárt tagja. Magyarország első UNESCO-képviselője volt. 1945–1946-ban a „Szabad Szó”, 1945–1948-ban az „Új Magyarország” szerkesztője volt. 1947–1951 között külügyi államtitkár, 1951–1955 között a „Magyar Nemzet” főszerkesztője, majd a „Béke és Szabadság” és a „Hétfői Hírlap” szerkesztője. Ez utóbbi első számának (1956. október 8.) vezércikkében a Nagy Imre-kormány 1953–1954-es reformtevékenységét állította példának, sajtószabadságot, valódi népfrontpolitikát sürgetett, az október 29-i vezércikkben üdvözölte Nagy Imre előző napi bejelentéseit. November 16-án a szovjetek letartóztatták, de a tiltakozások hatására szabadlábra helyezték. 1960-tól a New Hungarian Quarterly szerkesztője, 1968-tól a Színház főszerkesztője. 1970-től a Magyar PEN Klub elnöke, 1972-től az Országos Béketanács elnökhelyettese volt. 1984-ben a Nemzetközi PEN Klub elnökévé választották. – A szerk.].

Ebből az időből való az 1962. május 1-jei felvonuláson készült kép [lásd a fényképeket]. A kép jobb szélén micisapkában a Rajk-perből ismert Noel Field látható, egy irodában dolgoztunk, angol lektor volt. Középen van egy hölgy, ősz hajjal, kissé borzasan, ez Herta, a felesége, aki német anyanyelvű volt. Mind a ketten erősen baloldali érzelműek. Noel sokáig volt börtönben a Rajk-perrel kapcsolatban, és itt maradt, nem ment haza. [Noel Havilland Field (London, 1904 – Budapest, 1970) – a Rajk-per egyik soha bíróság elé nem állított koronatanúja. 1935-től kémkedett hazája ellen a szovjet hírszerzésnek. 1947–1949-ben több európai országban és az USA-ban teljesített diplomáciai szolgálatot. 1949-ben a szovjet titkosszolgálat és a magyar Államvédelmi Hatóság Prágából Budapestre hurcolta, ahol a Rajk-perben felhasználták. 1954-ben szabadult ki a börtönből, rehabilitálták, és kérésére politikai menedékjogot kapott. 1957-től haláláig a Corvina Könyvkiadó felelős szerkesztője volt (A Magyar Életrajzi Lexikon nyomán). – A szerk.].

1966-ban eljöttem a „New Hungarian Quarterly”-től, és egyenest belecsöppentem a DIVSZ-be [Demokratikus Ifjúsági Világszövetség], és itt voltam 1970-ig. Kiküldtek különböző VIT-rendezvényekre, voltam Szófiában, Moszkvában [Világifjúsági Találkozó (VIT) – Az 1945-ben alakult Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ), a világ kommunista- és munkáspártjai ifjúsági szervezeteinek a nemzetközi szövetsége által szervezett fesztiválsorozat. Az elsőt 1947-ben rendezték Prágában, a másodikat 1949-ben Budapesten. A politikai cél az volt, hogy az egyre erősebb hidegháborús légkörben a Szovjetunió növelhesse és demonstrálhassa befolyását az ifjúság körében. Eleinte kétévente szervezték, 1959-től háromévente, 1968-tól ötévente szervezik. Mai neve: Világifjúsági és Diáktalálkozó. – A szerk.]. Kizárólag kelet-európai helyeken. Kelet-Berlinben legalább háromszor. Pedig rengetegen jártak Nyugaton.

1970-ben eljöttem, és akkor kerültem a Távirati Irodához [MTI], ahonnan hét év múlva nyugdíjba mentem. Ott már francia fordító voltam. Én csináltam az úgynevezett „Heti Króniká”-t, voltak bulletinek [intézményi folyóirat, közlöny], és azoknak a krónikáját is csináltam. Heltai András

[1931, újságíró] vezette ezt a szerkesztőséget, úgy hívták, hogy KASZ, Külföldi Adások Szerkesztősége.

Nyugdíj után borzasztó aktív voltam, még rengeteget, legalább húsz évig dolgoztam otthon is. Fordítottam, gépeltem – kénytelen voltam. Volt gépem, özönlött hozzám a munka. Ezt saját akaratomból hagytam abba talán öt évvel ezelőtt, mert már nem bírtam.

Nyugdíj mellett még különböző helyeken dolgoztam. Például a Kardiológiai Intézetben M. L. kardiológus professzor mellett, aki a különböző előadásait diktálta nekem angolul. Akkor dolgoztam a Haematológiai Intézetben, itt főleg zárójelentéseket írtam magyarul, de emellett H. Zs. angol előadásait írtam. Aztán a MÁV Kórházban én csináltam a zárójelentéseket azokról, akik a leszázalékolásukat kérték.

Ezenkívül rengeteg kongresszusra hívtak. Részt vettem a párt kongresszusain, a Béketanács kongresszusain, nemzetközi parlamenti kongresszusokon. Ez anyagilag sokat jelentett, mert a nyugdíjam igen kevés volt. Miután három nyelven beszélek, hol németre vittek, hol gépelni vittek, hol fordítani vittek, hol diktálásra dolgoztam, úgy, hogy franciául vagy angolul diktáltak. Volt, amikor a francia csoportban voltam a pártkongresszuson, volt, amikor az angol csoportban. Ahol szükség volt rám. Ha éjszaka, akkor éjszaka, akkor még nagyon bírtam.

Fiatal lány koromtól kezdve mindig nagyon szerettem olvasni. Kisgyerekkori olvasmányaimra nem emlékszem, biztos volt Grimm-mese meg ilyesmi. De a későbbiekben nem az akkor divatos lányregényeket olvastam, hanem rögtön megismerkedtem a német irodalomból az akkor nem igazán engedélyezett Thomas Mann-nal. Szinte mindent elolvastam, „A Buddenbrook ház”-at, „A kiválasztott”-at, a „József” három kötetét [„József és testvérei”, tetralógia], de a „Varázshegy” volt a kedvencem. Majd a Franz Werfeleket. Később, már aztán a háború után, Hemingway, az akkor nagyon nagy divat volt. Nem tudom így szerzőnként felsorolni, mert minden, ami igazán jó volt és irodalomnak számított, azt mind olvastam. Magyarok közül is, hát Karinthy... A verseket nem igazán szerettem. Illetve volt egy sorozat. Például Szabó Lőrinc: „A huszonhatodik év”, az csodálatos kötet, amit el is loptak tőlem. De hát ezeket már mind felnőttkoromban olvastam. Nem tudok most könyveket felsorolni, mert hiszen, ahogy megjelentek, és ahogy én idősödtem, mindig az irodalmat tanulmányoztam, az összes megjelenő könyvet, amíg tudtam. És amíg jártam dolgozni, ott mindig volt könyvtérjesztő. Kedvezményesen lehetett vásárolni, illetőleg fizetéskor fizetni. Tehát a háború utáni években mindig rengeteg könyvet vásároltam. Nagyon szép könyvtáram lett, mert hiszen a szüleimé elpusztult, bombatalálat érte.

Anyám nem igazán olvasott. Apám az egész napos hajzában csak a „Pesti Napló”-t olvasta, az egy polgári újság volt, vagy „Az Est”-et, az is ilyen volt [„Az Est” – 1910–1939 között megjelenő politikai napilap, délutáni lap, kiadója Miklós Andor; 1919-től az Est-lapok – „Az Est”, „Pesti Napló”, „Magyarország” – egyike. A „Pesti Napló” (1850–1939), 1920-ban került Miklós Andor tulajdonába, reggeli lap, a két világháború közötti irodalom jelentős fóruma volt. – A szerk.]. Én csak arra emlékszem, hogy nekem milyen könyveket vettek akkor, amikor még nem volt saját keresetem. Akkor ismerhettem meg a Mann- és a Werfel-könyveket, mert azokat még nem én vásároltam, hanem a szüleim. De arra nem emlékszem, hogy nekik könyvtáruk lett volna. A nagymamám volt ilyen könyvzabáló, és mindig a szememre hányta, ha magyarul olvastam, mert ő kizárólag eredetiben olvasta a szerzőket – angolul, franciául, németül, olaszul. Egészen kilencvenéves koráig. Nagyon sok nyelvet tudott.

Én is olvastam sok idegen nyelvű könyvet, de ami megjelent magyarul, azt az egyszerűség kedvéért magyarul, mert lusta voltam. Most is bent vagyok a Szabó Ervin Könyvtárban, a Karinthy Frigyes úti fiókban, ahol a könyvtárvezető nagyon kedvel, és ide hordja [a város másik felébe] nekem a könyveket. Pedig kocsija sincs! Csak tudja, hogy engem mi érdekel. Pillanatnyi kedvenceim a Bächer Iván, Vámos Miklós egyes könyvei, nem mindegyik. Nagyon szeretem Popper Pétert. Nem igazán szeretem a Spiró Györgyöt, mert nekem az egy kicsit bonyolult. Esterházy Péternek sem minden könyvét.

Személyemmel kapcsolatban soha, fiatalságomban sem, később sem és mai napig sem, soha antiszemitizmust nem tapasztaltam. Pedig rengeteg embert ismerek, ilyen nem tapasztaltam. Ezt kijelenthetem.

A rendszerváltozás után egy barátnőm, aki az akkori zöldek tagja volt – nem, nem a mostaniaké, mert ez egészen más társaság –, felkért, hogy menjek ki a francia zöldekhez, akiknek Moselban volt a székhelyük, mert Strasbourg mellett lesz egy konferencia, és ott én képviseljem Magyarországot. Strasbourgban a repülőtérén állt valaki egy táblával, hogy engem vár, ott töltöttem egy éjszakát, és másnap reggel vittek a megadott helyre, ahol ez a konferencia volt. Név szerint Sarreguemine, ez egy francia kicsi város. Elmondtam a beszédemet franciául. Én írtam meg, és ott elmondtam, hogy hát nálunk igazán nem érzem, hogy rendszerváltozás lenne. A beszéd meg is jelent az ottani lapokban. Nem volt túl hízelgő volt Magyarországra nézve, és vártam, hogy valami bajom lesz itthon, de nem lett. Vagy nem olvasták a francia lapokat, vagy nem tudom. Rövid ideig tartott, azt hiszem, öt napig. Roppant kedves fiatal nőnél kaptam szállást, aki soha életében azelőtt nem látott. A francia értelmiséghez tartozott, de a szegény értelmiséghez. Festő volt, volt egy szép nagylánya, és bérelt egy villát. Ott látott engem vendégül, elhalmoztak mindennel, amijük csak volt. Utána még évekig leveleztünk, és az én hibám, hogy abbamaradt, mert nagyon nem szeretek levelezni.

A politikával már ilyen vénasszony koromban kezdtem intenzíven foglalkozni. Addig, amíg még egyfolytában dolgoztam, nem nagyon érintett. Hanem 1990-től kezdve halálos izgalmon estem keresztül. Például az 1998-as vagy a 2002-es választások előtt. 1998-ban teljes depresszióba estem, amikor ez az igencsak jobboldali Fidesz-kormány került uralomra. 2002-ben olyan rettenetes állapotba kerültem, hogy a Budakeszire, a tüdőszanatóriumba vittek, mert egyszerűen nem kaptam levegőt. Kiderült, hogy nem a tüdőmmel, hanem kizárólag az idegeimmel van baj.

A baráti köröm nagyon vegyes. Mondhatnám, hogy mindenki baloldali, mert hát már így is csapódtunk össze. Érdekes módon egyetlen zsidó barátnőm van, és van négy-öt, akik mind keresztények. Nem vallásosak, de mindenki baloldali, és mindenki az én nézeteimet vallja. Sokat szoktunk politizálni, egyedül a zsidó barátnőm, Marika az, aki azt mondja, hogy: „Mari! Egyik füleden be, másikon ki! Ne izgasd magad ennyire!” Hát ez az, amit nem tudok megtenni.

Kapcsolatom a hitközséggel jónak mondható. Elég régóta kapok támogatást. Amikor a XI. kerületben laktam – öt évvel ezelőtt költöztem ide, a VI. kerületbe –, volt egy szociális munkás, akivel egy pillanat alatt barátságot kötöttünk. Ő volt az én patrónusom. Már nem ezt csinálja, hanem projektvezető a hitközségnél. Akkor kezdődött. Miután erősen mozgáskorlátozott vagyok, egyáltalán nem tudok járni, állandóan kapok taxicsekkeket és hozzá még egy kék kártyát, ami azt jelenti, hogy a legmagasabb kedvezményre jogosít. Tehát egy évben körülbelül kapok negyvenöt-ötvenezer forint értékben taxicsekkeket, hogyha orvoshoz kell mennem, vagy ha bármilyen ilyen

ügyes bajom akad, igénybe vehessem. Igénybe is szoktam venni. Ezenkívül három vagy négy éve kéthavonta kapok hidegcsomagot: tésztákat, szardíniát, cukrot, lisztet, olajat, tartós árut, öt kiló krumplit, két kiló hagymát, két-három kiló friss gyümölcsöt, rengeteg friss zöldséget. Ezenkívül még rezsi hozzájárulást is kapok, ami nem meghatározott összegű, de például a múlt év végi és az ez évi nagy gázszámlámat ők fizették.

Azt a bizonyos német kárpótlást megkaptam, most két héttel ezelőtt kaptam meg a második részét, ami 2556 euró. Az édesapám után, akit elvittek, kaptam azt a bizonyos harmincezet annak idején az Orbán-kormánytól, és most ettől a kormánytól, a Medgyessy-kormánytól kaptam 370 ezer forintot. Vagyis összesen 400 ezret. Hát ennyi egy emberélet, de ezt én megkaptam.